

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXIV (1/2021)

nadesłany: 24.10.2021 r. – przyjęty: 11.12.2021 r.

Natalia GŁÓDŹ*

Wartość w rodzinie czy rodzina jako wartość? – w perspektywie pracy socjalnej

**Value in the family or family as a value?
– in a social work perspective**

Abstrakt

Wprowadzenie. Rodzina od wieków stanowiła podstawę życia społecznego. Obecnie, nie tylko jej konstrukt, ale także samo postrzeganie jej jako wartości w życiu społecznym, uległo przeobrażeniom. Szczególnie ma to miejsce w obszarze beneficjentów pracy socjalnej, czyli rodzin doświadczających różnych problemów i dysfunkcji.

Cel. Celem artykułu jest ukazanie postrzegania wartości rodziny, przy uwzględnieniu obszaru działań pomocy społecznej.

Materiały i metody. Materiał teoretyczny zakresu wartości rodziny został uzupełniony badaniami jakościowymi. Przeprowadzone zostały one na grupie 20 pracowników socjalnych. W pracy zastosowano następujące narzędzia: scenariusz wywiadu pogłębionego.

Wyniki. Rodzina jest specyficznym obszarem działań pracy socjalnej. Rodziny korzystające z pomocy, według pracowników socjalnych, często nie dostrzegają wartości w jednostce, którą współtworzą. Według badanych, wartość istnieje sama w sobie i ma wpływ na wsparcie wewnątrzrodzinne oraz procesy zmagania się z problemem.

Wnioski. Jednostka rodziny powinna być dodatkowo wspierana przez pracę socjalną w aspekcie postrzegania swojej wartości.

* e-mail: n.glodz@uwb.edu.pl

Wydział Nauk o Edukacji, Uniwersytet w Białymstoku, Świerkowa 20, 15-328 Białystok, Polska

Faculty of Education Sciences, University of Białystok, Swierkowa 20, 15-328 Białystok, Poland

ORCID: 0000-0002-2957-525X

Słowa kluczowe: aksjologia, pracownik socjalny, praca socjalna, wartości, rodzina.

Abstract

Introduction. The family has been the basis of social life for centuries. Currently, not only its construct but also the very perception of it as a value in social life is undergoing transformations. This is especially true in the area of social work beneficiaries, *i.e.*, families experiencing various types of problems and dysfunctions.

Aim. The aim of the article is to show the perception of family value, taking into account the area of social welfare activities.

Materials and methods. The theoretical material of family values was supplemented by qualitative research. They were conducted on a group of 20 social workers. The following tools were used in this study: an interview questionnaire.

Results. Family is a specific area of social work activities. Families in receipt of benefit assistance, according to social workers, often fail to see the value in the individual they co-create. According to the respondents, the value of family exists in itself and has an impact on intra-family support and the processes of struggling. A problematic issue is society's perception of the beneficiary family as a worthless entity.

Conclusions. The family should be further supported by social work in terms of perceived self-worth.

Keywords: axiology, social worker, social work, values, family.

Wstęp

Rodzina jest najważniejszą jednostką życia społecznego, fundamentem rozwoju społeczeństwa a zarazem środowiskiem dorastania młodych jednostek. Według założeń teoretycznych można ją definiować jako „żywy organizm, układ stosunków interpersonalnych, podstawowe środowisko wychowawcze czy grupę mikrospołeczną” (Jakubowicz-Bryx, 2010). Obecnie, w świecie zmian, funkcje rodziny, jej potrzeby czy też sam konstrukt, ulegają nieustannym przeobrażeniom. Ma to związek z redefinicją rodziny, upowszechnieniem się nieformalnych związków, samotnym rodzicielstwem czy też rozpadem rodziny w wyniku rozwodu. Niewątpliwie można tu przywołać myśl aksjologiczną i pokusić się o zadanie pytania: Czym właściwie jest rodzina w XXI wieku i jaką wartość ze sobą niesie? Trudno dać jednoznaczną odpowiedź, ponieważ sama wartość w tym przypadku, nie może być wyrażona tylko w krótkich postulatach, lecz w wielozakresowym obszarze funkcjonowania rodziny. Warto zauważyć jednak, że jednostka rodzinna – niezależnie od formy czy też definicji – odpowiada za przekaz wartości. W związku z tym powinna być stale wspomagana i wspierana przez odpowiednie instytucje, w szczególności, gdy w rodzinie pojawiają się dysfunkcje czy patologie. Praca socjalna stanowi wówczas kluczowy element pomocy dla członków rodziny. Zdaniem Karen Kayser (2010, s. 204), jest ona także odpowiedzialna za promowanie dobrych rodzin. To słuszne stwierdzenie, ale czy w tym przypadku przy-

pisana wartość „dobra” jest atutem tylko rodzin wpisujących się w model tradycyjny? Praca socjalna w swojej genezie nie może, a nawet nie powinna, przypisywać wartości jedynie dla poszczególnych wybranych jednostek życia społecznego. Założenia stanowiące fundament pracy socjalnej wyraźnie wskazują na humanistyczne podejście wobec klienta czy rodziny. Wszelkie próby kwalifikowania rodziny jako lepszej i gorszej ze względu na jej alternatywną formę, można uznać za przejaw podejścia nieprofesjonalnego. Co więcej, działania pracownika socjalnego wobec rodziny, jak i innych beneficjentów, powinny reprezentować wartości ugruntowane w korzeniach bytu człowieka. W relacji pomocy zatem nie ma miejsca na działania wykluczające równość, sprawiedliwość społeczną, swobodę stylu życia, odpowiedni dostęp do zasobów społecznych oraz wyzwolenie sił wewnętrznych w człowieku (Hunter, Salebey, 1993).

Aksjologiczna wartość rodziny

Rodzina często kojarzona jest z miłością, przyjaźnią, zaufaniem, troską czy więzią emocjonalną (Kopieć, 2017). Zabezpiecza ona dobro każdej ludzkiej wspólnoty i leży u podstaw wszystkich społeczności (Kopieć, 2017). Na przestrzeni lat czynnik zmian gruntownie wpłynął na perspektywę rodziny jako formy małżeńskiej, dodatkowo umniejszając jej wartość w ogólnym ujęciu społecznym. Według badań przeprowadzonych przez CBOS (2019) rodzinę stanowią: małżonkowie z dziećmi (99% wskazań), matka lub ojciec samotnie wychowujących przynajmniej jedno dziecko (91%), osoby pozostające w związku nieformalnym i wychowujące dzieci z tego związku (83%), osoby pozostające w związku nieformalnym (konkubinacie), wspólnie wychowujące dzieci z poprzednich związków (78%) oraz małżeństwo bez dzieci (65%). Przyniesione badania świadczą o tym, że w polskim społeczeństwie klasyczny konstrukt małżeński przestał być widziany jako ten jedyny właściwy. Co więcej, przybywa opinii, że rodzinę stanowią także osoby tworzące relację odbiegającą od archetypu tradycyjnej rodziny, czyli np. związki nieformalne, wychowujące dzieci z tego związku. Warto jednak zaznaczyć, że redefinicja i zmiana postrzegania nie wyklucza istnienia wartości rodziny samej w sobie, ani mu nie zaprzecza.

Posługując się terminem *wartość*, warto sięgnąć do jego znaczenia aksjologicznego. W ogólnym ujęciu stanowi ono cechę lub zespół cech właściwych danej osobie lub rzeczy, a zarazem związane jest z cennymi dla ludzi walorami, które mogą jednocześnie zaspokoić ich potrzeby; ważność, znaczenie kogoś, czegoś (Szymczak, 1989, s. 606). Proces nabywania wartości najczęściej odbywa się w domach rodzinnych i jest podstawą w dokonywaniu ocen i podejmowaniu decyzji. Socjologia dodatkowo wyodrębnia zjawisko przyswajania wartości w efekcie socjalizacji. Poprzez mecha-

nizm interioryzacji, w sposób świadomy bądź nie, wartość przedostaje się do świadomości, stając się obiektem satysfakcji życiowej, poczucia spełnienia, szczęścia itp. (Budzyńska, 2015, s. 22). W rezultacie młoda jednostka, postrzegająca rodzinę jako główną i najważniejszą wartość, będzie podejmować takie działania, które pozwolą jej uzyskać zamierzony cel (może nim być np. założenie rodziny). Oczywiście, jest to uzależnione od wielu czynników. Należy także wziąć pod uwagę różnorodność i indywidualizację dążeń życiowych, które generuje się z wiekiem.

Rodzina niewątpliwie posiada również wartość samą w sobie jako jednostka społeczna. Co to oznacza? Według badaczy rodziny na przestrzeni dziejów, reprezentuje ona i dostarcza młodej jednostce poszczególne wartości, wskazuje cele życiowe, stając się jednocześnie wartością dla społeczeństwa. Chodzi tutaj przede wszystkim o wspomniane już poszczególne elementy socjalizacji, wychowania i wsparcia młodej jednostki wkraczającej w życie. Szczególnie należy podkreślić misję i relacyjność jednostek rodziny. To w niej wychowują się wartościowe młode pokolenia, które w przyszłości będą tworzyć rzeczywistość społeczną. Według znawców tematu rodzina oddziałuje na młodą jednostkę dwupostaciowo (Harwas-Napierała, 2009). Po pierwsze umożliwia jednostce zdobywanie doświadczenia i wyznacza jej charakter, co można uznać za wartość użytkową w kreacji przyszłego społeczeństwa. Po drugie natomiast działa jako przekaziciel wzorców, narzędzi kulturowych i sposobów opracowania doświadczeń w aspekcie poznawczym, emocjonalnym oraz w kategoriach wartości (Harwas-Napierała, 2009, s.15). Przekazywane ideały i standardy zachowań w procesie oddziałującym na jednostkę dodatkowo łączą ją z przekazicielem, czyli rodzicem, który jest dla niej pierwotnym autorytetem oraz wsparciem. Ta silna więź wytworzona w dzieciństwie jest głównym motorem do wartościowego wkraczania w okres dorosłości i tworzenia wizji nowej rodziny. Warto pamiętać, że nie tylko element socjalizacyjno-społeczny generuje wartość i postrzeganie rodziny. W wielu przypadkach element uzupełniający w procesie nabywania wartości rodzinnej stanowi religia (Budzyńska, 2015). Fundamentem rodziny tradycyjnej jest małżeństwo. Na ten komponent wskazują różne religie monoteistyczne, podkreślając jednocześnie znaczenie sakralne rodziny. Takie podejście rzutuje na aspekt postrzegania potomstwa jako dar Boży. Wychowanie potomków z uwzględnieniem religii, tak jak w przypadku ujęcia socjologicznego, ma wartość socjalizacyjną, kształcącą w duchu wiary i pokory. Funkcje poszczególnych członków rodziny/malżeństwa są powołaniem do ról, a obowiązki stanowią naturalną i integralną jego część. Wartość rodziny w perspektywie religijnej można rozumieć jako drogę realizacji powołania, płodzenia potomstwa, wychowywania i przekazywania wiary (dziedzictwo rodzinne). Wartością zatem jest nie tylko rodzina jako jednostka, ale także jej posługa, działania na rzecz potomstwa i społeczeństwa.

Problemy zmieniającej się rodziny – rodziny dysfunkcyjne

W czasie natężonych i dogłębnych przemian cywilizacyjnych rodzina jako podstawowa komórka społeczna ulegała i wciąż ulega nieustannym transformacjom społeczno-kulturowym. Owe zmiany spowodowały dekompozycję ludzkiej koegzystencji (Kluz, Młyński, 2015). Połowę XX wieku charakteryzuje się jako czas odejścia zarówno od tradycyjnego normatywnego ideału małżeństwa, jak i rodziny (Budzyńska, 2015). Obecnie można zauważyć pewną tendencję do relatywizowania ogólnie przyjętych wartości społecznych, co może wpływać negatywnie na jednostkę i generować poczucie zagubienia oraz alienacji (Bakiera, 2009, s.31). Znacząco odcisnęło się to także na ogólnym funkcjonowaniu oraz sytuacji rodziny. Aktualnie, mimo rekonstrukcji modelowych rodziny, wartość rodzinna nadal pozostaje cennym segmentem życia społecznego. Według badań przeprowadzonych przez CBOS (2019) aż 86% kobiet i 74% mężczyzn uznaje szczęście rodzinne za podstawową wartość życia codziennego. Najczęściej takie postrzeganie znaczenia rodziny uwarunkowane jest wykształceniem respondentów lub pozycją społeczną. Tak wysoko deklarowana wartość szczęścia rodzinnego nie zapewnia jednak stabilnej sytuacji rodzinnej. Niejednokrotnie zdarza się, że współczesne rodziny doświadczają zatracenia w głównym nurcie życia społecznego. Doznają dysfunkcji, nie doceniając swojej jedności oraz nie radzą sobie z pojawiającymi się trudnościami. Dodatkowo, mogą stać się obiektem dyskredytacji w oczach społeczeństwa. Ma to związek ze stereotypowym podejściem i naznaczaniem – zwłaszcza wówczas, gdy rodzina jest beneficjentem pracy socjalnej. Warto jednakże podkreślić, że dysfunkcja, czy też sięganie po pomoc instytucjonalną, nie pozbawia jej miana wartościowej.

Przechodząc do terminologicznego wyjaśnienia rodziny dysfunkcyjnej, należy zastanowić się nad znaczeniem samej dysfunkcji. Termin *dysfunkcyjny* i słowa pokrewne mają kilka definicji. Wszystkie sprowadzają się do jednego i oznaczają niezdolność, nieprzystosowanie, np. do pełnienia określonych funkcji. Podobnie jest z określeniem rodziny dysfunkcyjnej. Rodzina dysfunkcyjna definiowana jest jako taka, która wykazuje poważne nieprawidłowości w zaspokajaniu biologicznych i psychospołecznych potrzeb członków tej rodziny, a zwłaszcza dziecka (Mościcka, 1991, s.3). Nie wywiązuje się w pełni z obowiązków wobec własnych dzieci, zaniedbuje realizację funkcji lub stwarza zagrożenie występowania tego stanu. Według ogólnej definicji, którą można przysposobić do dziedziny pracy socjalnej, rodzina dysfunkcyjna to taka forma życia społecznego, w której pojawiają się zachowania odbiegające od ogólnie przyjętych norm społecznych i wyobrażeń o modelu rodziny. Rodzina dysfunkcyjna nie jest w stanie w pełni zapewnić i zaspokoić potrzeb biologicznych, rozwojowych, uczuciowych (Seweryńska, 2004). Niewłaściwe zachowania, postawy rodziców przekładają się na brak silnych więzi emocjonalnych, rodząc

zarazem problemy wychowawcze i społeczne. Funkcjonowanie młodych jednostek w takim środowisku rodzinnym może mieć wpływ na ich poczucie stabilności i bezpieczeństwa. Podświadomie mogą one także powielać wyniesione z domu zachowania dysfunkcyjne, co w przyszłości może generować kolejne problemy z poprawnym postrzeganiem instytucji rodziny, a także jej funkcjonowaniem.

W literaturze z zakresu pomocy rodzinom wyróżnia się również inny typ rodzin – rodzinę ryzyka. Ewa Kantowicz (2016, s.77) definiuje ją jako taką, która przeżywa wewnętrzne lub zewnętrzne napięcia, kryzysy, problemy, m.in. na skutek dotyczących ją kwestii społecznych, takich, jak ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność, bezdomność, patologie społeczne (uzależnienie, przemoc, przestępczość), samotne rodzicielstwo. Taka rodzina jest także potencjalnym lub rzeczywistym podmiotem zainteresowania i wsparcia w obszarze pracy socjalno-wychowawczej. Ryzyko w tym ujęciu definicyjnym można rozumieć jako czynnik niepewności odnośnie do przyszłości, rozwoju i funkcjonowania jednostki rodziny w środowisku. Pomoc oferowana przez pracę socjalną – niezależnie od przyjętej definicji rodziny ryzyka/dysfunkcyjnej – ma za zadanie wspomagać w trudnych sytuacjach w poszukiwaniu pewności, stabilizacji i rozwiązań. Dlatego też obie kategorie rodzin można uznać w pracy socjalnej za terminologiczne i tematycznie zbieżne.

Anna Maria Seweryńska (2004, s.12) wyróżnia 6 typów rodzin dysfunkcyjnych. Ta typologia znajduje również zastosowanie w obszarze klienta pracy socjalnej:

- rodzina z problemem alkoholowym, w której jedno z rodziców jest uzależnione od alkoholu lub sytuacja dotyczy obojga,
- rodzina z problemem wykorzystania seksualnego, mowa tu o wykorzystaniu współmałżonka bądź dzieci,
- rodzina z terrorem psychicznym, gdzie jedno z rodziców lub oboje stosują szantaż, zastraszanie itp., czyli przemoc emocjonalną w stosunku do któregoś z członków rodziny,
- rodzina z przemocą fizyczną,
- rodzina, w której występuje przewlekła choroba, bardzo często za swój stan taka osoba obarcza domowników, chce być w centrum uwagi i staje się postacią centralną,
- rodzina, w której dorośle, zdrowe osoby uchylają się od podjęcia pracy zawodowej.

Troska pracy socjalnej o rodzinę

Profesjonalną działalnością zawodową, obejmującą czynności pomocowe w stosunku do rodziny potrzebującej, zajmuje się praca socjalna. Przywraca ona godność, poczucie decyzyjności i samodzielności a zarazem wspiera rodzinę jako wartościową całość. Pracownik socjalny, poprzez swoje działanie, kreuje wielowymiarowy zakres in-

terwencji i wsparcia (Kluz, Młyński, 2015). W świetle standardów zaprezentowanych w literaturze przedmiotu (Ławniczak, Marszałkowska, Mierzejewska, Polczyk, Zeller, 2010, s. 13-31) tok postępowania składa się z ośmiu etapów pracy. Pierwszy zakłada zapoznanie się pracownika socjalnego zarówno z życzeniami, jak i oczekiwaniami ze strony rodziny. Nakreślone zostaje wówczas alternatywne wsparcie w określonej sytuacji bytowej. Na kolejny etap składa się zbieranie oraz gromadzenie informacji w celu analizy indywidualnego usytuowania. Trzeci etap to diagnoza sytuacji rodziny w oparciu o takie obszary, jak komunikacja, wypełnianie funkcji rodzicielskich i małżeńskich w czynnościach dnia codziennego, rozwój dzieci, rozwój rodziców oraz rozwój relacji społecznych. Kolejny etap zakłada wyznaczenie celów proponowanej pracy socjalnej. Piąty etap opiera się na tworzeniu, a szósty na wdrażaniu konkretnych działań w stosunku do rodziny. Następnie następuje ewaluacja podjętych aktywności. Ostatni etap w postępowaniu interwencyjnym, to zakończenie działań. Następuje wówczas, gdy zostały zrealizowane wszystkie wytyczone cele bądź ich większość.

Biorąc pod uwagę powyższe kwestie, należy podkreślić, że rodzina nieprawidłowo egzystująca staje się w pełnym tego słowa brzmieniu podmiotem wsparcia społecznego. Pomoc pracownika socjalnego odgrywa zatem szczególną rolę wobec rodzin dysfunkcyjnych. Wyróżnia się następujące modele wsparcia (Kluz, Młyński, 2015):

- Psychoanalityczny: zgłębia się wówczas charakter i usposobienie zarówno każdego członka rodziny, jak i całego ogniska domowego.
- Międzypokoleniowy: przyczyn powstałych trudności upatruje się w świetle wzorców ugruntowanych w procesie socjalizacji pierwotnej.
- Systemowy: uwzględnia rodzinę jako system, którego członkowie wzajemnie dążą do utrzymania homeostazy.
- Behawioralny: poddaje się analizie określone zachowania członków.

Ponadto akcentuje się sześć modeli wsparcia społecznego tj. instytucjonalny, pomocowy, partycypacyjny, klientystyczny, diagnostyczny i biurokratyczny (Kluz, Młyński, 2015).

Ustawa o pomocy społecznej z dnia 24 marca 2004 roku reguluje kwestię wsparcia społecznego w postaci przyznawanych świadczeń z pomocy społecznej. W świetle prawa rodziny mogą liczyć na pomoc w formie świadczeń pieniężnych, takich jak: zasiłek stały, zasiłek okresowy, zasiłek celowy i specjalny zasiłek celowy, zasiłek i pożyczka na usamodzielnienie się, pomoc na usamodzielnienie i kontynuowanie nauki oraz wynagrodzenie z tytułu sprawowania opieki ustalonej przez sąd. Do świadczeń niepieniężnych zaliczane są zaś: praca socjalna, bilet kredytowany, składki na ubezpieczenie, pomoc rzeczowa, interwencja, posiłki, schronienie, usługi opiekuńcze. W art. 46 ustawodawca zapewnia specjalistyczną pomoc

z różnorodnych dziedzin poradnictwa bez względu na osiągnięte wynagrodzenie. Pomoc w tym zakresie obejmuje zwłaszcza poradnictwo prawne, psychologiczne i rodzinne. Ponadto ustawodawca uwzględnia także możliwość skorzystania przez członków rodziny z działań interwencji kryzysowej jako złożonych i holistycznych działań świadczonych na rzecz poszczególnych jednostek pozostających w kryzysie. Mogą się one przyczynić do zminimalizowania lub likwidacji pojawiających się dysfunkcji. Interwencja kryzysowa stanowi otwartą pomoc bez względu na posiadany dochód. Dodatkowo pomoc i wsparcie rodzin oferuje bowiem wiele rozmaitych programów (500+, Dobry Start, Maluch +, Karta Dużej Rodziny, Opieka nad dzieckiem w wieku do 3 lat, Fundusz Alimentacyjny, Opieka zastępcza, Program za życiem).

Warto podkreślić, że troska i działania pomocy społecznej nie powinny być ograniczane w zakresie kooperacji z innymi jednostkami pomocowymi. Podczas czynności pracowniczych znacząca jest współpraca pracownika socjalnego z asystentem rodziny, instytucjami, fundacjami, stowarzyszeniami, działającymi na rzecz dobra rodziny. Taka wielostronna pomoc przy generacji wsparcia z różnych źródeł wpływa pozytywnie na rozwój dzieci, wartości rodzinne, przywraca rodzicom nadzieję na poprawę sytuacji i przezwyciężenie wszelkich problemów.

Materiały i metoda badawcza

Zgromadzenie informacji na temat postrzegania wartości rodziny w obszarze pracy socjalnej, wymaga podjęcia określonych działań badawczych. Przeprowadzone badania osadzone zostały w perspektywie jakościowej przy zastosowaniu wielokrotnego studium przypadku. Materiał badawczy zebrano w okresie od sierpnia do września 2021 roku, za pomocą scenariusza wywiadu pogłębionego¹. Grupę badawczą, z którą przeprowadzono wywiady, stanowiło łącznie 20 pracowników socjalnych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Białymstoku. W analizie badawczej wykorzystane zostały poszczególne fragmenty wypowiedzi pracowników socjalnych (P.S.)², uzyskane ze sporządzonych transkryptów znormalizowanego maszynopisu. Należy zaznaczyć, że postrzeganie danego zagadnienia stanowi element oceny z perspektywy pracownika socjalnego.

Główny problem badawczy został sformułowany następująco: Jak postrzegana jest wartość rodziny w pracy socjalnej?

¹ Narzędzie badawcze utworzone i użyte przy wsparciu technicznym Aleksandry Półtorzyckiej, absolwentki pracy socjalnej.

² (P.S.) Fragmenty z transkryptu wypowiedzi pracowników socjalnych. Nie podlegały korekcie językowej.

Szczegółowe problemy badawcze koncentrowały się wokół następujących kwestii:

- W jaki sposób postrzegana jest rodzina jako klient pracy socjalnej?
- Jakie wartości posiada rodzina jako klient pracy socjalnej?
- Jakie wartości pomagają rodzinie przezwyciężyć dysfunkcyjność, trudne sytuacje?
- Jakie mocne strony rodziny mogą pomóc przezwyciężyć trudności?
- Czy klienci pracy socjalnej widzą swoją rodzinę jako wartość?
- Jak postrzegają rodzinę dysfunkcyjną pracownicy socjalni?
- Co powoduje, że rodzina nie jest postrzegana jako wartość?
- Jakie instytucje są najbardziej pomocne w pracy z rodziną?

Wnioski z badań

Z materiału badawczego podczas analizy wyłoniły się 3 kategorie tematyczne. Pierwszą z nich jest postrzeganie rodziny jako wartości w pracy socjalnej, kolejną postrzeganie rodziny jako klienta z potrzebami, a ostatnim elementem są działania pomocowe wspierające rodzinę z dysfunkcjami i jej wartość. W kontekście potrzeb i charakterystyki rodziny w pracy socjalnej przytoczone zostaną epitety zaczerpnięte z wywiadów, charakteryzujące omawianą jednostkę.

Z badań wynika, że postrzeganie rodziny przez pracownika socjalnego jako wartości w pracy socjalnej najczęściej odnosi się do wsparcia wewnątrzrodzinnego. Jeżeli członkowie rodziny wiedzą, że mogą wzajemnie na sobie polegać, „wtedy wszelkie przeszkody, trudności życia codziennego i nie tylko są w stanie razem przezwyciężyć bez względu na to, czy członkowie rodziny kierują się odmiennymi wartościami, czy też nie” (P.S.). Można powiedzieć, że istotne dla rodziny jest posiadanie układu relacyjnego, tworzącego sieć wsparcia w sytuacjach kryzysowych. Do wartości, które pomagają w przezwyciężeniu trudności w rodzinie badani zaliczyli; „wytrwałość, szczerść, akceptację drugiego człowieka i bezinteresowna miłość” (P.S.). Mocne strony jednostki rodziny tworzą „wzajemnie wsparcie, zaufanie, poczucie bezpieczeństwa, wiara w zmianę na lepsze” (P.S.). Należy jednak podkreślić, że wśród klientów pracy socjalnej istnieje także niska świadomość rodziny jako wartości, co potwierdził praktycznie każdy badany. Stanowi to jeden z ważniejszych problemów w zakresie wartości. „[...] Z perspektywy pracy socjalnej jak i pracy asystent rodziny uważam, że istnieje wartość w rodzinie. Coraz rzadziej spotykam sytuację w rodzinie, gdzie jej członkowie uważają swoją rodzinę jako wartość. [...] My dostrzegamy wartość ich rodziny. Oni nie widzą siebie jako całości, że tworzą jakoś wartość, że walczą o swoje szczęście rodzinne” (P.S.).

Brak dostrzegania wartości rodziny przez jej członków może determinować kształtowanie się niepoprawnych relacji wychowawczych, zachowań wobec jej człon-

ków a także wspierać inne różnorodne elementy dysfunkcyjne. Dodatkowo rodzina, która nie postrzega siebie całościowo jako jedną wartościową jednostkę społeczną, mniej mobilizuje się do zmian i pracy nad występującym problemem. „[...] Oni nie widzą się jako całość, rodzinę, że mogą razem wyjść z tych problemów [...] myślą, że choruje tylko jedno ogniwo z rodziny” (P.S.).

W postrzeganiu przez pracownika socjalnego rodziny jako klienta z potrzebami szczególnie ważnym elementem jest samo zdefiniowanie tego zjawiska. Na podstawie przeprowadzonych wywiadów można powiedzieć, że pracownicy socjalni najczęściej definiują rodzinę będącą klientem jako rodzinę dysfunkcyjną, bezradną, która nie spełnia wszystkich swoich funkcji, które są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania. „[...] Taka rodzina, według mojej opinii to rodzina z problemami. Niektóre z nich są tak głęboko zakorzenione, że rodzina nawet nie zdaje sobie z nich sprawy” (P.S.). Takie rodziny „[...] dotyczą różne problemy, szczególnie jeśli chodzi o dysfunkcję to najczęściej alkoholizm, przemoc bądź różnego rodzaju choroby” (P.S.). Najczęściej używane, stwierdzenia identyfikujące taką rodzinę to: „zagubiona, wymagająca wsparcia różnych specjalistów bądź instytucji, wymagająca nie współpracująca, bezradna nie posiadająca motywacji do zmiany, przyzwyczajona do swojej dysfunkcji, roszczeniowa” (P.S.). Problemy doświadczane przez rodzinę bardzo często także wpływają na inne jej funkcje powodując kolejne dysfunkcje i patologie. „[...] Rodziny dysfunkcyjne borykają się często z zaburzonymi wartościami, mają różne problemy, cechuje je też często bezradność, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych. A nadużywanie alkoholu lub też substancji psychoaktywnych, czyli narkotyków prowadzi często do nadużywania przemocy fizycznej czy też psychicznej która jest cięższa do zdiagnozowania” (P.S.).

Rodziny dysfunkcyjne niejednokrotnie doznają trudności także w obszarze reprezentowanych zachowań. Można tu zauważyć występowanie dysonansu poznawczego w perspektywie ogólnie przyjętych, postaw, zachowań czy nawet wartości „[...] Oni często wiedzą, że źle robią, ale dalej się tak zachowują. [...] Rodzina jest najważniejsza, ale nic nie robią, aby poprawić daną sytuację rodziny. [...] Oni chcą być szczęśliwą rodziną, ale nic nie robią, aby wyjść z kryzysu” (P.S.).

Problemem, który się powtarza jest brak odpowiednich wzorców. Rodziny nawet nie widzą potrzeby dążenia do poprawy swojej sytuacji „[...] dysfunkcja jest przekazywana z pokolenia na pokolenie” (P.S.). „[...] Oni często nie chcą zmian, bo te niepoprawne relacje rodzinne tworzą bezradność” (P.S.). Niewątpliwie przyczynia się to do powielania zachowań i pozostawiania w schematach dysfunkcyjnych, co często przetrada się w zjawisko wyuczony bezradności.

Pośród innych innych problemów rodziny korzystającej z pomocy społecznej znajdują się także uprzedzenia, wykluczające jej wartość w postrzeganiu społecz-

nym. Dodatkowa generalizacja i założenie o patologicznym charakterze rodziny, beneficjenta pomocy społecznej, często działa jak etykieta wykluczająca. Nawarstwia to także poczucie naznaczenia rodziny: „[...] Niektórzy od razu zakładają, iż taka rodzina jest rodziną patologiczną, gdzie stosuje się przemoc, dzieci chodzą brudne i głodne, a rodzice, jedynie czym się zajmują to wydawaniem «socjału» na alkohol” (P.S.). „[...] Ludzie myślą, że te rodziny to tylko skrajnie patologiczne przypadki, pozbawione wartości” (P.S.). Niestety, praca socjalna nie jest w stanie całkowicie zmienić wizerunku takich rodzin. Dysfunkcja rodziny powinna zatem stanowić szczególnie wyzwanie do pracy nad jej problemami, poprawnym funkcjonowaniem, wewnętrznym poczuciem wartości rodziny, uwzględniając także poprawę jej konterfektu w świetle społecznym.

Głównym priorytetem założeń pracy socjalnej są działania pomocowe na rzecz rodziny, szczególnie tej z dysfunkcjami. Pomagając rodzinie i jej członkom, pracownik socjalny wspiera ją jako całą wartość, na co wskazał niemal każdy z respondentów. W kwestii wartości rodziny, badani wskazują także na potrzebę zastosowania działań warsztatowo – zajęciowych, nie tylko dla rodziny, ale także dla nich samych. „[...] Dobrze by było zorganizować takiej rodzinie bądź jej członkom, którzy tego wymagają zajęcia terapeutyczne, które wskazałyby właściwy kierunek życia w rodzinie i samą wartość. [...] Potrzebujemy też wsparcia jak pokazać rodzinie jej wartość, jak ją wyszukać” (P.S.). Większość badanych wskazywała także na mały zakres i niewielkie możliwości działań oraz wsparcia, pomimo stosowania różnych modeli pracy z rodziną: „[...] Pomagamy na różne sposoby, ale niestety mamy zbyt duży zakres obowiązków, żeby móc głębiej pracować z rodziną. Pracownik socjalny ma zbyt dużo podopiecznych, żeby przepracować z taką rodziną od a do z. A na pewno chcielibyśmy” (P.S.). Szczególnie znacząca – według pracowników socjalnych – jest pomoc świadczona na rzecz rodzin przez instytucje. „[...] Potrzebujemy konkretnego wsparcia też od innych instytucji, aby wspomagać rodzinę w różnych aspektach, także wartości” (P.S.). „[...] Takie instytucje, które mają większy wpływ to na pewno stowarzyszenia i fundacje, ale także Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, który organizuje szkolenia z różnych obszarów dysfunkcji rodziny i proponuje sposoby radzenia sobie w danych sytuacjach” (P.S.). Mimo, że pracownicy socjalni są przeciążeni obowiązkami pracowniczym, wykazują chęć głębszego zaangażowania się w relację pomocową. Zapewne taka możliwość pozytywnie wpłynęłaby na współpracę rodzina – pracownik socjalny, a także scentralizowała działania na danej jednostce odbiorczej. Pomocna w tym zakresie byłaby silna współpraca z instytucjami wspierającymi rodzinę, jej wartości i poprawne funkcjonowanie.

Podsumowanie

Rodzina niezmiennie stanowi kluczowy komponent funkcjonowania społeczno-kulturowego. Odznaczająca się wzajemnym wsparciem, zaufaniem, odpowiedzialnością i poczuciem bezpieczeństwa stanowi gwarant stabilności, oddziałujący na różne obszary życia.

Na podstawie wyników badań można stwierdzić, że wartość jest w odniesieniu do rodziny definiowana i postrzegana w sposób dualny. W pierwszym ujęciu stanowi walor, umożliwiający holistyczne wzajemne wsparcie na różnych etapach i w wielu dziedzinach życia jednostek. Rodzina wypełniona bezwzględną akceptacją drugiego człowieka, bezinteresowną miłością, szczerością i wytrwałością wysyła subsydiarne bodźce, umożliwiające przewycięzanie problemów. Powyższe wartości stanowią fundament wzajemnego zaufania wewnątrzrodzinnego, kreującego sieć wsparcia. Drugi sposób postrzegania odnosi się do rodziny z dysfunkcjami i problemami. W swej egzystencji taka rodzina często opiera się na niewłaściwie ukształtowanych wzorcach i dysfunkcjach, co rodzi liczne napięcia bądź nieporozumienia. Nie jest ona także w stanie zrealizować w pełni wszystkich funkcji oraz posiada zaburzone poczucie wartości. Według badanych rodziny objęte pomocą socjalną nie dostrzegają swojej wartości. Często też nie widzą swojego potencjału, siły, wartości, którą posiadają dzięki wszystkim indywidualnym jednostkom ją tworzącym. Dodatkowo, członkom rodziny towarzyszy zmniejszona chęć zmian, gdyż niepoprawne relacje w rodzinie generują nieporozumienia i wyuczoną bezradność. W rezultacie może przyczyniać się to do umacniania nieprawidłowego wzorca, wspierając tym samym zaistniałą dysfunkcjonalność.

Czynności podejmowane przez pracę socjalną na rzecz rodziny bądź jej wartości, według pracowników socjalnych, nie zawsze są w stanie całościowo sprostać wyzwaniom. Ma to związek z obciążeniem pracowniczym i małym zakresem działań. W tym aspekcie wykazana została potrzeba wsparcia i współpracy z instytucjami, fundacjami czy też stowarzyszeniami, podejmującymi działania na rzecz rodziny i jej wartości.

W nawiązaniu zarówno do tytułu, jak i celu niniejszego artykułu, niewątpliwie można powiedzieć, że rodzina postrzegana jest przez pracowników socjalnych nie tylko przez pryzmat wartości w niej występujących, ale także jednostki stanowiącej wartość. Dodatkowo, praca socjalna swoimi działaniami wspiera ją jako wartościową całość, bez względu na występujące dysfunkcje.

Szczególne podziękowania za wsparcie merytoryczne i techniczne kieruję do: Aleksandry Póltorzyckiej, Anny Misijuk i Macieja Trojana.

Bibliografia

- Bakiera, L. (2009). Wartość małżeńska w rozwoju człowieka dorosłego: Rodzina jako wartość a współczesność. W: B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka* (ss. 25-57). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Budzyńska, E. (2015). Rodzina jako wartość Dylematy socjologa. W: W. Muszyński (red.), *Rodzina jako wartość wzory – modele – redefinicje* (ss. 21-38). Toruń: Adam Marszałek.
- CBOS, (2019). *Komunikat z Badań. Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*. Pobrane z: https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_022_19.PDF.
- Guzewicz, M. (2019). Troska państwa o polską rodzinę. W: E. Osewska, J. Stala (red.), *Rodzina w społeczeństwie – relacje i wyzwania* (ss. 35-43). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II.
- Harwas-Napierała, B. (2009). Rodzina jako wartość a w społeczności. W: B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka* (ss. 11-23). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Hunter, M., Saleebey, D. (1977). Spirit and substance: Beginnings in the Education of Radical Social Workers. *Journal of Education for Social Work*, 13(2), 60-67. DOI: 10.1080/00220612.1977.10671436.
- Jakubowicz-Bryx, A. (2010). *Rodzina jako wartość przedstawiana w podręcznikach edukacji wczesnoszkolnej*. Pobrane z: <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/6315>.
- Kantowicz, E. (2016). *Pedagogika (w) pracy socjalnej*. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.
- Kayser, K. (2010). Przyszłość rodzin amerykańskich: implikacje dla badań, praktyki i edukacji pracy socjalnej. W: J. G. Daley (red.), *Postępy pracy socjalnej* (ss. 201-214). Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP.
- Kluz, M., Młyński, J. (2015). Praca socjalna jako forma wsparcia rodziny w kontekście nowych uwarunkowań społecznych. *Studia nad rodziną*, 1(36), 97-107.
- Kopeć, E. (2017). Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę – zadania rodziny chrześcijańskiej we współczesnym świecie w ujęciu Jana Pawła II. W: M. Parzyszek, L. Pietruszka (red.), *Rodzina w przestrzeni życia społecznego* (ss. 9-20). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Ławniczak, D., Marszałkowska, M., Mierzejewska B., Polczyk D., Zeller L. (2010). *Standard pracy socjalnej z dziećmi*. Pobrane z: <https://www.wrzos.org.pl/projekt1.18/download/poradnictwoRzD2601.pdf>.
- Mościcka, L. (1991). *Rodziny dysfunkcyjne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Dz.U. 2004.64.593 z późn. zm. Pobrane z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf>.
- Seweryńska, A. M. (2004). *Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej: Przewodnik dla wychowawców i nauczycieli*. Warszawa: WSiP.
- Szymczak, M. (1989). *Słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Wsparcie dla rodzin z dziećmi: Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej*. Pobrane 3.09.2021 z: <https://www.gov.pl/web/rodzina/co-robimy-wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi?page=1&size=10>.

